

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022> – Text (дата звернення: 18.06.2022).
3. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання сьоме, переробл. та доп. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Х. : Одіссей, 2011. 824 с.
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з порушенням вимог нормативно-правових норм в особливий період чи під час дії правового режиму воєнного стану: проект Закону України від 17 березня 2022 року № 7171. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39240> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022> – Text (дата звернення: 18.06.2022).
5. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> (дата звернення: 18.06.2022).
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 18.06.2022).

Ключові слова: військовий обов'язок, мобілізація, воєнний стан, національна безпека, державний кордон, кримінальна відповідальність.

Key words: conscription, mobilization, martial law, national security, state border, criminal liability.

ВЕРЕША РОМАН ВІКТОРОВИЧ

*Академія адвокатури України,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ЕКСТЕРПОЛЯЦІЙНІ АСПЕКТИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В МЕЖАХ ПРОЄКТУ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ

Як предмет наукового дослідження і категорія науки кримінального права склад кримінального правопорушення має довгу і складну історію. Важливими етапами його дослідження були праці видатних німецьких правознавців та провідних представників науки кримінального права України.

Домінуючий підхід в конкретному розумінні складу кримінального правопорушення проявляється в таких його характеристиках: а) склад кримінального правопорушення – це результат пізнавально-оціночної діяльності людей; за своїм змістом він являє собою «сукупність ознак», «описання (нарис)», «правове поняття», за сучасною термінологією –

«інформаційну модель», що певним чином характеризує кримінальне правопорушення; б) така інформаційна модель (сукупність ознак) характеризує, як правило, кримінальне правопорушення певного виду, як конкретний результат пізнання та оцінки вона надає певному типу девіантної (суспільно небезпечної) поведінки вигляду кримінального правопорушення окремого виду; в) відповідна інформаційна модель (сукупність ознак) кримінального правопорушення певного виду обов'язково відтворюється («об'єктивізується», «закріплюється») в праві, стає відносно самостійним елементом змісту кримінального права; лише після цього вона може виконувати функцію певного нормативно-го орієнтира.

Особливості конкретного розуміння складу кримінального правопорушення в межах домінуючого підходу вбачаються, зокрема, у тому, що: а) склад кримінального правопорушення включає ознаки, які характеризують як зовнішню, так і внутрішню сторони кримінального правопорушення; б) склад кримінального правопорушення є «нарисом» окремого виду кримінального правопорушення; склад кримінального правопорушення – сукупність ознак окремого виду кримінального правопорушення, загальний склад – сукупність ознак будь-якого кримінального правопорушення (кримінального правопорушення «взагалі»); в) склад кримінального правопорушення є сукупністю ознак, які характеризують кримінальне правопорушення певного виду в цілому, при цьому ця «інформаційна модель» може відображати і окремі різновиди кримінального правопорушення певного виду. Таке розуміння поняття складу кримінального правопорушення знайшло відображення і в проекті КК України (стаття 2.1.2.).

Ознаки складу кримінального правопорушення не існують поза межами кримінально-правової норми, а отже, і поза межами їх законодавчого визначення. Ознаки того чи іншого складу кримінального правопорушення не є довільним винаходом. Вони існують об'єктивно, незалежно від нашої свідомості. Диспозиція ж – це результат діяльності людей. Склад кримінального правопорушення, який закріплюється в кримінально-правовій нормі є результатом правотворчості законодавця, у якому він відносно повно відображає об'єктивно існуючі ознаки кримінального правопорушення. На нашу думку, хоча ці ознаки і є об'єктивно існуючими, їх включення до диспозиції певної норми має суб'єктивну складову, і це потрібно враховувати при практичному застосуванні окремих статей проекту Особливої частини КК України.

Диспозиції норм проекту Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за конкретні кримінальні правопорушення, як правило, найповніше визначають ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Це стосується діяння, причинного зв'язку, наслідку дії або бездіяльності і шкоди, яка фактично заподіюється.

Ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення прямо у статтях проекту Особливої частини КК України визначаються значно рідше:

1. Поняття умислу не вживається взагалі. Відповідно до ч. 4 ст. 2.3.1., особа підлягає відповідальності за вчинення кримінального правопорушення з необережності, лише якщо це передбачено у статтях Особливої частини проекту КК України у випадках спричинення значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди.

Правила застосування загального визначення умислу як форми вини передбачають:

- чітке розмежування об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення;

- з'ясування структури складу кримінального правопорушення та співвідношення його об'єктивних ознак;

- встановлення правильного співвідношення між суб'єктивними та об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення;

- дотримання закону при визначенні характеру суб'єктивного ставлення до різних об'єктивних ознак. Наприклад, у 23 статтях проекту Особливої частини КК України вживається термін «завідомість», що відповідно до п. 13 ч. 2 статті 3.1.3. передбачає усвідомлення особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, певного факту як явного, очевидного, такого, що не підлягає сумніву. Завідомість означає, що кримінальне правопорушення вчинено з прямим умислом. Відзначимо, що конструкція окремих норм проекту Особливої частини КК України побудована таким чином, що не виключається в межах окремих складів кримінальних правопорушень при вживанні терміну «завідомість» і наявність непрямого умислу, тобто коли суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює фактичні обставини вчинюваного діяння та його протиправність і передбачає його наслідок, який є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, і хоча не бажає, але допускає настання цього наслідку. Так, у ст. 4.4.3. передбачено, що особа, яка завідомо залишила без допомоги іншу людину, життю якої загрожує реальна небезпека і яка позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через уразливий стан, якщо особа, яка залишила без допомоги: а) була зобов'язана піклуватися про цю людину і мала змогу надати їй допомогу або сама поставила цю людину в небезпечний для її життя стан. Більше того, положення цієї статті не вимагають настання і певного психічного ставлення особи до наслідку кримінального правопорушення, що є обов'язковою ознакою умисної форми вини;

- у статтях проекту Особливої частини КК України використовуються терміни та словосполучення, які визначають кримінальне правопорушення як таке, що вчинюється умисно. Наприклад, на умисел при вчиненні кримінального правопорушення може вказувати вживання слів «з метою» (передбачено у 26 статтях проекту Особливої частини КК України), оскільки за певної уяви про кінцевий бажаний результат щодо вчинення суспільно небезпечного діяння, це означає, що суб'єкт, як правило, усвідомлює не лише суспільну небезпечність діянь, але і настання суспільно небезпечних наслідків. Умисна форма вини у статтях проекту Особливої частини КК України може визнача-

тись і за допомогою термінів «мотив» (передбачено у 3 статтях проекту КК України), «зловживання» (передбачено у 7 статтях проекту КК України), «злісне ухилення» (передбачено у 2 статтях проекту КК України), «примушування» (передбачено у 14 статтях проекту КК України), «обман» (передбачено у 15 статтях проекту КК України).

2. Поняття необережності прямо вживається у 36 статтях проекту Особливої частини КК України .

3. Також існують норми, які лише називають конкретне кримінальне правопорушення, але не розкривають зміст жодної з його ознак. Це може породжувати ряд труднощів при практичному застосуванні положень проекту Особливої частини КК України . Ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення відображають зв'язок свідомості та волі суб'єкта із ознаками об'єкта та об'єктивної сторони. Тому при аналізі конкретних складів кримінальних правопорушень необхідно точно встановлювати, з якою саме ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення пов'язана та чи інша ознака його суб'єктивної сторони.

В проекті Особливої частини КК України ознаки складу кримінального правопорушення можуть бути визначені кількома шляхами:

1) ознаки складу кримінального правопорушення можуть визначатися прямо, виходячи із самої назви статті (власне кримінального правопорушення), а також впливати з термінів, які використовуються у диспозиції кримінально-правової норми (наприклад, статті 4.1.8., 4.2.4., 4.3.8. проекту КК України);

2) ознаки складу кримінального правопорушення прямо не передбачені у диспозиції статті, але можуть бути визначені шляхом тлумачення статей або співставлення даного складу кримінального правопорушення із складами, подібними до нього за об'єктивними та, якщо є така можливість, суб'єктивними ознаками (наприклад, статті 4.10.3., 4.10.6., 5.1.2. проекту КК України);

3) при застосуванні положень Загальної частини КК України (наприклад, статті 2.7.3., 5.2.2., 7.7.5. проекту КК України).

Викладене вище дозволяє сформулювати наступні загальні висновки: 1) екстерполяційні моменти, пов'язані із визначенням положень проекту Загальної та Особливої частин КК України, обумовлюються узгодженням елементів і ознак складу кримінального правопорушення; 2) інформаційно-оціночна модель кримінального правопорушення певного виду або окремого його різновиду має фактичну та юридичну складову; якщо така модель «включається» в механізм кримінально-правового регулювання, вона набуває певних юридичних властивостей, зміст яких визначається характером її взаємодії з відповідними елементами цього механізму; ці властивості зумовлюють «розщеплення» складу кримінального правопорушення на декілька відносно самостійних правових явищ, кожне з яких має свою форму юридичного буття; 3) як елемент змісту кримінального права склад кримінального правопорушення набуває форми специфічної нормативної конструкції, існує у вигляді юридичного складу кримінального правопорушення;

4) будучи відображеним у свідомості людей, юридичний склад кримінального правопорушення зазнає певних змін: окремі його характеристики уточнюються, конкретизуються, систематизуються; тому як компонент індивідуальної та колективної правосвідомості склад кримінального правопорушення набуває форми своєрідної нормативно-теоретичної конструкції; 5) при визначенні кримінальної протиправності конкретного діяння відповідний суб'єкт обов'язково створює інформаційно-оціночну модель фактичних обставин (діяння у поєднанні з іншими юридичними фактами); якщо суб'єкт робить висновок про відповідність такої моделі певному юридичному складу кримінального правопорушення, він відтворює цю модель у відповідному процесуальному документі.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кримінальна протиправність, об'єктивні ознаки, суб'єктивні ознаки, завідомість.

Key words: criminal offense, criminal liability, criminal wrongdoing, objective signs, subjective signs, awareness.

КОЛОМІЄЦЬ ЮЛІЯ ЮРІЙВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент*

ДЕРЖАВНА ЗРАДА, ВЧИНЕНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України від 03.03.2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» ст. 111 КК України була викладена у новій редакції. Зміни, внесені до цієї статті, обумовлені об'єктивними причинами. В умовах коли суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність України, а також її обороноздатність, соціально-економічна та інформаційна безпека знаходяться під загрозою, держава вимушена приймати швидкі рішення, мінаючи складний механізм правотворчості, вироблений наукою та практикою законодавчих органів України. Через деякий час після застосування норм права, прийнятих у прискореному режимі, починають виявлятися їх недоліки, які заважають у реалізації мети, що була поставлена законодавцем.

Проект названого вище Закону, було розроблено з метою забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчиняють дії направлені на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричиняють будь-яку шкоду цивільному населенню України. Мета у цьому законопроекті сформульована занадто широко. Статтями 111 та 113 КК України не охоплюються усі дії, що вчиняються громадянами України в умовах